

Şahyryň kämillik kitaby

Category: Edebi tankyt, Goşgular, Kitapcy, Oýlanmalar, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025

Şahyryň kämillik kitaby ŞAHYRYŇ KÄMILLIK KITABY

Şahyr Atamyrat Atabaýewiň öñki neşir edilen kitaplary «Diýarym», «Seni söýmedik bolsam» atlandyrylyp, il-gününe çäksiz wepaly, mukaddes topraga egsilmez söýgülü bir zehinli şahyryň ýuze çykandygyny ynançly habar beripdi. Şahyryň «Çuňluk» kitaby özüniň möcberi taýyndan hem, mazmuny-hili taýyndan hem, kämil şahyranalygy taýyndan hem awtory bir gez beýgeldip, onuň kämil döredijiligi baradaky düşünjäni ykrar etdi.

Öñki kitaplarynda käte şahyryň ýetginjeklik, ýigitlik ýelgininiň owazlary bilen utgaşyp gidýän sesini eşiden bolsak, A. Atabaýewiň täze kitaby durmuş mekdebindenem eýýäm ýeterlik sapak alan, özüni her taraplaýyn kebşirleyän, özünden talaby güýçlendiriyän işeňňir şahyryň ýetişendigini duýdurýar. Onum bu kitaby şahyryň döredijiligidäki tematik aýratynlyklary, özboluşlyklary barada-da okyjyny köp maglumatlar bilen habarly

edýär. Biz kitaba göz aýlap, onuň soňky döwürde jogapkärçilik bilen uçursyz öndümlı işländigini aňyarys. Dürli göwrümlı, dürli ölçegli liriki goşgulardan emele gelen goşgular kitaby ýörite gürrüň edilmegine mümkünçilik berýär.

A. Atabaýewiň «Çuňlugy» dürli döwürleriň dürli temaly goşgularyny öz içine alýan goşgularyň ýygyndysy däl-de, şol bir liriki gahrymanyň içki oýlanmalaryny, daşky sreda bolan akyllly-başly gatnaşygyny hem garaýşyny, onuň şygysaýyn ösýän syýasy hem graždanlyk sypatlaryny ýuze çykarýan goşgularyň kitabydyr. Munuň şeýledigini kitabyň strukturasy hem äsgär edýär. Kitap dört bölümde durýar.

Aýry-aýrylykda alnanda şol bölmeleriň özi hem şahyryň dünýägaraýy barada gutarnykly bir zady aýdyp bilyär. Şonuň özi hem goşgular kitabynyň agramyny kesgitleyär.

Atamyradyň liriki gahrymanyň durmuşa, ýasaýsa, döredijilige egsilmez söýgusi bar. Her bir pursadyň gadryny biliп, öz yhlasyny şoňa bagş edýän liriki gahrymanyň şol häsiyetine kitapdaky goşgulary okan mahalyň göz ýetirmek kyn däl. Şeýlede bolsa ony has aýyl-saýyl duýmaga şahyryň özi hem kömege gelýär. Kitabyň başında ýerleşdirilen «Golda meni» goşgusy şol maksat bilen öňe saýlanypdyr diýsek, ýalňyş bolmaz. Goşguda her bir döredijilikli, manyly ömrüň orta çykyş, onuň duşýan garşylyklary we kynçylyklary, kynçylygy ýeňmek, yhlasyň hem pækizeligiň uly güýcdügi, şeýlelikde, kämil, dörediji şahsyýetiň kemala gelşi, sungatyň ebedilige öwrülişi doğruda çynlakaý pikirler aýdylýar. Bu bolsa, biziň pikirimizce, kitabyň esasy mazmunydyr.

Kitabyň birinji bölümünde şahyr Beýik Oktýabran W.I.Lenine, mähriban Watana, ene topraga we ş.m. çeper sözüň hemişelik mukaddes temalaryna bagışlanan şygyrlaryny ýerleşdiripdir. Lenin hem Oktýabr barada sowet edebiýatynda uçursyz köp eserler döredildi. Bu türkmen edebiýatynda hem şeýledir. Bu temalara her bir şahyr özüce öz ýürek mährini beýan etdi. A. Atabaýewde-de ol şeýle bolup çykypdyr. Şahyryň Oktýabryň altmyş ýyllyk ýubileýine bagışlap ýazan goşgular toplumy-da, «Lenin muzeýinde» goşgusy-da onuň liriki gahrymanyň özgelerden saýlanyp duran sesini duýarlykly aýan edýär. Şahyryň bütin poeziýasynda mahsus bola hyjuwlylyk, düşnükli we anyk sözlülik bu goşgularynda has aýdyň bildirýär. Awtor toplumyň birinji goşgusyny:

Şeýdip bu şygryma nokat goýdum men,

Soň goşgyma gerek boldy sözbaşy.
Ýazdym ýürekäki yhlasym bilen:
0ktýabr – Bagtymyzyň gözbaşy! –

diýip, jemlese-de, şol yhlas goşgynyň ilkinji setirinden başlanýar. Ol özboluşlylyk bilen dowam edip, beýleki goşgularyň hem süñňüne siñýär. Watanymyzyň abraýyny hem bakylygyny bütün dünýäniň öñünde äşgär edýär. Şu Watanyň perzendiliği üçin liriki gahrymanyň sesi-de has buýsançly hem ýakymly eşidilýär. A. Atabaýewiň bu goşgulary aýratyn ýakymlylygy bilen biziň edebiýatymyzyň «0ktýabr kitabyna» girizen gowy goşgularydyr. Şeýle pikirleri «Lenin muzeýinde» goşgusy barada hem çekinmän aýtsa bolar. Lenin temasyna bolan söýgini hiç bir şahyrda-da egsik diýip bolmaz. Yöne ony şahyrana beýan etmek ol zehiniň hem ukybyň kuwwatyna bagly. «Lenini ýaralan şol gara gülle», onuň maksady hem takdyry hakda söz açýan goşgynyň awtory bu ýerde-de ezberligi bilen tapawutlanýar. Çuňňur syýasy mazmuny bolan goşgy şahyrana detallaryň, öwrümleriň sowatly ýerbe-ýerligi bilen şahyryň öz keşbini görkezýär. Okyja poemalyk maglumat berýär. Awtor kitabyň şu bölümündäki goşgularyň birnäçesinde topraha bolan söýgini, onuň gymmaty doğrudaky pikirlerini okyjynyň aňyna näziklik bilen ýetirse, beýlekilerinde Watan hem watançylyk hakdaky düşunjäni özüce çuňlaşdyrmaga çalyşýar. Şahyr «Halkym», «Iliň mesgenine gaýra dur diýip», «Garagum bir bitin çörege meňzäp», «Ýürek» ýaly goşgularynda ynsan üçin hemiše mukaddes bolan agzybirlik, ýürekdeşlik, birek-biregiň hormatyny saklamak ýaly adamkärçiliklikli ideýalary öñe sürüýär. Goşgularyň liriki gahrymany ýokarky pikirleriň içi bilen mukaddes topragyň bitewiligininiň, ynjamazlyggynyň aladasyny edýär. Şol goşgularda şahyr halkemyzyň bozulmaz agzybirligine, mäkäm internasional garaýşyna kepil geçip, bir goşgusynda:

Olar bölüşmegi halamaz asla,
Topragy – ýeke-täk ullakan bagty (20 sah.)

diýip, buýsanjyny beýan etse, beýleki goşgularynda şol

agzybirligiň bozulmaz esaslaryny wasp edýär. Liriki gahrymanyň özünüň hem hemiše şol birligiň goragyndadygyny aýdýan sözlerini eşideninde, oňa ýürekden ynanýarsyň. Çünkü ol düýsünde-de şol birlige çala zeper ýetjek bolanda (23 sah.) «Jigerim jigledi, janyň jowrandy» diýyär welin, onuň niýeti äşgär bolýar.

Şol bölümde ýerleşdirilen «Atabaýewiň gaýdyp gelmegi», «Ýok meniň» goşgularyny aýratyn belläsimiz gelýär. Türkmen halkynyň şöhratly ogly Gaýgysyz Atabaýewiň hatyrasyna ýazylan goşgy käbir ýagdaýda süýndürilip umumylyga uçrapdyr diýmeseň, ol kitapdaky goşgularyň iň gowularynyň biridir. Munda liriki gahrymanyň dünýägaraýsynyň giňligi, wakalardan çykarýan netijeleriniň sagdynlygy, ligiki yzygiderliliği okyjynyň pikirine gowy täsir edýär.

Aram-aram il oglunyň täzeden,
Gaýtalanyp gelmesi bar zemine.
Aýry-aýry ýaman adamlar üçin,
Olar kine edip ýörenok ile.

Taryhy gowy bilyän adamlar üçin gürrüň näme hakda gidýändigini ýatladyp durmagyň geregi ýok bolsa gerek. Bu ýerde şahyr bir tarapdan taryhdaky uly pidalara sezewar eden ýalňışlyklara gaýtadan gynansa, şonda gurban bolan şahslara hormat beslese, başga tarapdan şeýle ýalňışlyklara ýol berjek bolup duran «aýry-aýry ýaman adamlardan» ägä bolmalydygyny ündemäge çalyşýar. Munuň özi çeper sözüň adamzat hakdaky hemişelik aladasyna utgasyp gidýär. Eseriň esasy manysy hem şondan ybarat.

Atabaýewiň:

Aslym toprak, şonuň üçin ne gumly, ne dagly men,
Öz ilimden, Watanymdan aýry zadym ýok meniň.

diýen ýaly şahyrana lezzetli setir bilen jemlenýän «Ýok meniň» goşgusynda, köplenç, döredijilik yhlasy doğrusynda gürrüň gidýän ýaly bolsa-da, munda şahyryň liriki gahrymanynyň ýokary watançylygy hem graždanlyk sypatlary umumylaşdyrylyp teswir

edilýär. Belki, şeýle bolansoň hem bölüme jemleme şekilinde ýerleşdirilendir.

«Çuňluk» kitabynyň ikinji bölümünde şahyr esasan, durmuş hakdaky, dünýä baradaky oýlanmalaryndan emele gelen goşgularyny ýerleşdiripdir. Bu ýerde eşret, baýlyk çeşmesi bolan zeminiň agraslygy, toprak bilen ynsanyň gatnaşyklary baradaky oýlanmalary-da («Zemin»), gözelligiň durmuşdaky orny hem täleýi baradaky pikirleri-de («Awçynyň gürrüñinden») okaýarsyň. Onuň durmuş meselelerine özbaşdak baha kesişini oňlaýarsyň. Şeýle synçylyk, duýgurlyk bir-i ki goşguda çäklenmän, ol goşgysaýyn kämilleşip, tutuş şol bölümiň mazmunyny emele getiripdir. Şahyryň «Bürgüt gözleri», «Bürgüt temasyna wariasiýa», «Gar», «Çuňluk» ýaly goşgularyny okanyňda, şol pikiri ýene tassyklaýarsyň. Çünkü aýry-aýry synçylyk bilen dörän setirler umumyadamzat pikirine utgaşyp gidýär. Ol bir ýerde:

Gör, bu beýik aklygy bozmaga dözmän,
Hatda gizlenipdir gara gargalar. –

diýip, durmuş söýüp jılıgi ykrar etse, «Çuňluk» goşgusynda:

Deňiziň üstünde gopýardy apat,
Ýöne deňziň düýbi ýatyr parahat.

ýaly pikirler bilen durmuş gapma-garşylyklary baradaky pikirlerinden filosofik jemleme çykarýar. Atamyradyň goşgularynyň köpüsinde agdyklyk edip, onuň döredijilik keşbini emele getiryän bir täri bellemezlik mümkün däl. Ol hem şahyryň öñe sürüyän pikirlerini sungat eserlerine öwürmek häsiýetidir. Şeýdip hem goşgularyna liro-filosofiki duýgulary mümkün boldugya, sadalyk bilen ornaşdyrmaga çalyşýar. «Kämillik», «Leýlisaç», «Garrylyk», «Suwy asman ýaly dup-dury derýa» ýaly goşgularы okanyňda, şol häsiýet aýratyn göze ilginç.

Kitapda şahyryň sadalyk bilen beýan eden adam häsiýetleri, gatnaşyklary bilen baglanyşykly dörän ençeme goşgusyny okamak bolýar. Agy-garany saýgarmaga ýetişen şahyr bu goşgularda-da öz durnukly pikirini aýtmaga çalyşýar. Ine, bir bentlik goşgy:

Bagtly gününde dörän dostluguň,
Kyn gününde ýan bermegi mümkündir,
Ýöne kyn gününde dörän dostluguň
Doganlyk däldigne ynanmak kyndyr.

Makullamazlyk mümkün däl.

«Çuňlugyň» üçünji bölümünü düzýän goşgular, esasan, söýgi lirikasyna degişli goşgulardyr. Bölümiň başyndaky käbir goşgularda liriki gahryman şahsy pikirleri, özüne ýakyn bolan ýaşlyk oýlanmalary bilen okyja golaýlaşýar. Soňra şol pikirler ösdürilip, timarlanyp, söýgi hem ahlak, söýgi hem maşgalanyň durnuklylygy ýaly her bir okyjy üçin gyzykly bolan meselelere aralaşyp gidýär. Yaşlyk yhlasy hem hyjuwy bilen dörän bu goşgularda liriki gahrymanyň kalby has hem äşgär görünüyär. Şu pikir ilki bilen, onuň «Yhlas» atly sonetler çemenine degişli. Boýdan-başa uly hyjuw, zehin siñdirilen bu eser, doğrudan hem, hakyky yhlasyň miwesi bolupdyr. Şahyryň eserdäki ähli öñe sürýän pikirleriniň içinden geçýän ideýa şol bir obýektiň – ynsanyň bütin ömründäki ýasaýşa yhlasly garaýşynyň töwereginde çugdamlanýar. Şahyr ähli sonetler boýunça ösýän pikirini:

Bu hakykat. Men ynandym bir zada,
Yhlas ahyr elter eken myrada –

diýen setirlerinde jemläp, esere dogry kesgitleme berýär. Soňra bolsa biz kitapdan yhlasly söýginiň netijesi baradaky goşgulary okaýarys. Bu ýerde ýaş ýigidiň ilkinji duýgusy bilen baglanychkly «Klasdaşlaryma» ýaly original goşgular-da, soňra şol söýginiň maksada golaýlaşyşy barada ýazylan şygyrlary-da okyjyny ynandyryp bilyär. Bir zady ýörite nygtamaly. Olam liriki gahrymanyň söýgüsiniň juda arassalygy hem çynlakaýlygy. Ol her edip, hesip edip, şol söýgünüň çynlakaýdygtny ynandyrmagá çalyşýar. Erjellik bilen öz niýetini aýan edýär. Bu, elbetde, oňlamaly hereketlerdir.

Ýýrtyp oda taşlap ýazan şygrymy
Söýgimi özünde saklasaň bolýar (111 sah.)

diýip, sabyrlyk bildirse, soňra:

Meniň üçin tumaram sen, doga-da,
Seniň bilen howadyr bu howa-da
(«Saña»)

– diýip, şol hötjet söýgüsini has belende göterýär. Çyn söýginiň mertebesiniň beýikdigini, ony ýürek bilen goramalydygyny, yhlaslylyk baradaky pikir-düşünjesine wepaly bolýar:

Çünkü söýgi juda beýik zat bolýar,
Kiçelenňe degýär onuň önünde.

Atamyradyn söýgi we durmuş meßelesine örän inçelik bilen garaýan medeniýetli liriki gahrymany bar. Ol ýokarky ýaly parasatlt pikirlenip, gerek ýerinde öte geçýän söýgülü gyzy bilen aç-açan dözümlü gürleşmigi başarıyar. Durmuşyň oýun däldigini düşündirmäge çalyşýar. Okyjy hem ony goldaýar:

Köp gezdim diňe seň adyňa uýup,
Soň örtendim ýürek bir zady duýup (120 sah.)

Ýaly pikier bilen yhlasa dogry garamadyk wagtyndaky nägilelik duýdurysa, kabin beýleki goşgularynda has dözümliräk, gatyrap sözleri aýtmakdan hem çekinenok. Okyjy onuň bilen hem razylaşýar. Çünkü liriki gahrymanyň bu aladalarynyň maşgalada mylakatlt hem agzybir ýasaýşyň hatyrasynadygy belli ahyry. Sowukganlylyk bilen düşünişmek oňaýly netije berýär. Liriki gahrymanynyň yhlasy hasyl bolýar:

Güldüň, soňra öten güne ökündiň,
Gülmediň sen meni aldamak üçin...

Başa düşen gam-hasraty ýeňmäge,
Ýylgyrmak ýeterlik ekeni, näzlim.

Okyjy bu ýagdaýy hem oňlaýar.

A. Atabaýewiň poeziýasynda söýgi lirikisyna değişli goşgular sanardan kän. Olar hakda aýry-aýrylykda çintgäp gürrüň etmek

mümkin däl. Yöne şol goşgularyň köpüsiniň ýürege ýakynlygy bilen hemiše ýasaýşa ukyplydygyny aýtmak gerek. Okyjylaryna durnuklylygy, erjelligi, sabyrlylygy, ruhubelentligi ündeýän şol goşgular «Çuňluguň» hem esasy mazmunyny düzýär.

Atamyradyň çeper döredijilik, sungat hem sungat adamlary baradaky goşgulary kitabyň soňky bölümne ýerleşdirilipdir. Awtor sygyr sungaty dogrusyndaky goşgularynda özüne has ýakyn bolan bu senediň kynçylyklary hem mukaddesligi, onuň häsiýetiniň galplyga hem geleňsizliklere sygyşmaýandygyny nygtamaga çalyşýar. Bir goşgusynda (172 sah.) şahyryň liriki gahrymany halys ýüregini açyp, «hakykat iru-giç aýdylmalydyr» diýip:

Çigit ýaly gaplyk eden mahalym
Diňe öz ynsabym çyksyn öňümden –

ýaly pikirleri bilen öz öňünde programmalaýyn mesele goýýar. «Kyn zat», «Maňa baha beriň», «Şahyr sarpasy», «Göýä bir-bire...», «Ulalmajak boldular», «Miras», «Şygryň gözleri», «Kämahallar çuňñur oýa gidýärin» ýaly gönüden-göni çeper sözün mertebesine bagışlanan goşgulary okanyňda, onuň wadasyna wepalydygyna guwanýarsyň. Bu goşgulardan kiçi göwünlilik, umytlylyk, adamlaryň sarpasyny saklamak ýaly gowy, şahyrda bolup biläýjek häsiýetleri synlaýarsyň. Goşgy ýiti durmuş ýaragyna öwrülýär. Ol adamlara görevde ýeňmäge, oýunda utmaga, tutanýerli we umytly ýaşamaga ýardam edýär. «Şygryň şakäse deý iki gözü bar». Şol gözlerem alyslary, beýikligi, çuňlugu görmäge kömek berýär. Ýitigözlilik adama hemiše üstünlik, ýeňiş getirýär. Ine, onuň şygryýet hakdaky goşgularynyň manysy. Özem şahyr her hal bu goşgularyny-da adam ykballary, durmuş gatnaşyklaryny bilen içgin baglanychdyrmaga çalyşýar. Şu häsiýetiň sungat adamy üçin tapylgysyzdygyny, döredijilik adamyny bakylyga öwürýändigini «Miras» şygrynda-da, Magtymguly Garlyýewiň, Girman bagşynyň ýadygärligine ýazan, Ödenyýaz Nobatowyň mertebesine bagışlan goşgularynda-da telim gaýra teswirlenýär. Bularyň ählisi zähmetsöyer şahyryň çeper söze, sungata, ussatlara goýýan sarpasyny alamatlandyrýar. Elbetde,

kitapda gürrüňi edilmäge degişli goşgularyň, şahyrana duýgularyň, setirleriň köpdüğini biz öňem belläpdik, ýene-de gaýtalaýarys.

«Çuňluk» kitabynyň şeýle üstünlikleri bilen birlikde, käbir kemçilikleriň hem bardygyny aýtmak gerek. Biz başda kitabyň bölmelere bölünış strukturasyna şowly diýipdik. Şeýle-de bolsa ikinji, üçünji bölmelerdäki käbir goşgularyň ýeri özgerdilse, kem bolmajak ýaly. Üçünji bölmädäki «Klasdaşlaryma» çenli bolan goşgulary, sonetler çemeni bilen birlikde, ikinji böлumiň ahyryndaky söýgi goşgulary bilen çalşyrylmaly ekeni.

«Çuňlukda» Atamyradyň mümkünçiliginden pesräk käbir goşgularyň, aýry-aýry gowşak setirleriň, bentleriň bardygyn gynandyrýar. Onuň «Garry oýnasa», «Bir zaman bir ýigit», «Gijäňiz rahat bolsun», «Dert», «Ýa bu bir menzile ýetildigimi», «Goşguda ýüregi orta goýmaly» ýaly käbir goşgular gowy setirleriň bardygyna garamazdan, gowuşgynsyz, manylary howaýy. «Gowy goşgynyň ykbaly», «Düşün, dostum, düşün» ýaly goşgularynda şahyr haýsydyr bir gürrüň arasynda ýuze çykan nätakyk pikiri tutaryk edinip (şu häsiýet onuň käbir beýleki goşgularynda-da bar), durmuşy häsiýet bermäge çalşyár. Gowy eser hakda söz açyp, «Gowy şahyrlary ogurlaýarlar» diýip, goşgyny jemleýär-de rahatlanýar. Aslyýetinde beýle däl. Sebäbi gowy zady ogurlajaklar kän, ýöne olara garşy berk göreşmeli. Gözelligi goramaly. Beýleki goşgusynda ömrüň manysyz geçmezligi ugrunda çalşmagy ýatlatmak üçin, «Sen ölüm bardygyny ýadyňa düşür» diýip, goşgynyň her bendinde nygtaýar. Hatda bu setiri goşgy gutaransoň, aýratynlykda-da ýazyp goýýar. Beýle edilmegini oňlamaly däl. Beýleki goşgularynda şahyryň öz ýazyşy ýaly, sungat eseri, kyn pursatda-da ýasaýış ýatlamaly, durmuşa höwes döretmeli. Meşhur Gara Seýitliýewiň şu maksat bilen ýazan:

Ýone adam ýürek ýaly bolmaly,
Ýürek hiç wagt ölüm bardyr öýdenok –

setirlerini ýatlanynda göwnüň giňeyär. Ol mamla.
Atamyradyň medeniýetli liriki gahrymanynyň bardygyny

ýatlapdyk. Umuman, bu pikir onuň tutuş poeziýasyna degişlidir. Şeýle-de bolsa, kähalatlards şol gahrymanda-da käbir säwlikler aňylýar. Olam onuň çeper döredijilik bilen baglanyşykly pikirlerinde şeýle. Çeper sözüň abraýy, güýji dogrusynda akyldar, belli söz ussatlary aladalanylп, öz pikirlerini aýdypdyrlar. Ýone olar hiç mahal birek-biregi kemsidiji, igençli sözleri aýtmandyrlar. Beýik Magtymgula çenli kiçi göwünlilik bilen «sana goşulmagyň» aladasyny edipdir. Emma biziň soňky döwür poeziýamyzda şol endik bozulyp barýar. Galamaşlaryna kemsidiji pikirleri aýtmagy käbir şahyrlar ýorelgä öwrüp barýarlar.

Şu häsiýetiň Atamyradыň döredijiligine-de aralaşyp ugranlygyng duýdurasymyz gelýär. Kitapdaky «Şahyr bolman şahyrsyrap ýazýanlar» (166 sah.), «Goşgy ýazyň, arza ýazyp ýörenler» (134 sah.), «Sygry gazanç çeşmesine öwrenler» (183 sah.) ýaly pikirleriň üstüne «Men diňe poeziýa bilen oñaryn: «Goý, özgeler özge zat bilen oňsun» diýen ýaly düşunjelerem goşsaň, onuň özüne igenousiň gelýär.

Howaýy, artykmaç gürlemek ýaly häsiýetler hiç kime abraý getirmändir. Atamyradыň hem liriki gahrymanynyň şeýle häsiýetlerden düşunjelilik bilen saplanjakdygyna ynamymyz bar. Umuman, zehinli hem ukyplı şahyryň kämilligini habar berýän kitaby, ujypsız säwliklerine garamazdan, okyjylaryň söýgüsini gazanjakdygyna şübhämiz ýok

1980 ý.

Begmyrat USSAÝEW.

#sowesjenpoeziya Edebi tankyt